

BIZNES JARAYONLARI VA ULARNI HISOBGA OLISH

Xolboyev Shoxjahon va Ismatov Jahongir

Samarqand Iqtisodiyot va Servis institute

Bank-Moliya xizmatlari fakulteti

BI-124 guruh talabasi

Qo'ziyeva Maftuna Otabek qizi

Samarqand iqtisodiyot va Servis instituti

Buxgalteriya hisobi kafedrası assistenti

Annotatsiya

Ushbu akademik maqola zamonaviy biznes muhitida biznes jarayonlarini boshqarish (BJB) va ularni hisobga olishning nazariy va amaliy jihatlarini atroflicha tahlil qiladi. Maqolada biznes jarayonlarining kontseptual asoslari, tashkilot samaradorligini oshirishdagi o'rnini, shuningdek, ularni tahlil qilish, optimallashtirish va boshqarishning asosiy metodologiyalari ko'rib chiqiladi. Biznes jarayonlarini samarali hisobga olish, monitoring qilish va nazorat qilish uchun mavjud vositalar hamda texnologiyalar muhokama qilinadi. Yakunda, samarali BJB tashkilot samaradorligiga qanday ta'sir ko'rsatishi va ushbu yo'nalishdagi asosiy muammolar hamda yechimlar ko'rsatib o'tilgan. Maqola soha mutaxassislari, tadqiqotchilar va magistrantlar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Biznes jarayonlari, boshqaruv, hisobga olish, optimallashtirish, metodologiyalar, samaradorlik, monitoring, avtomatlashtirish

Abstract

This academic article provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical aspects of Business Process Management (BPM) and their accounting in the modern business environment. It examines the conceptual foundations of business processes, their role in enhancing organizational efficiency, and key methodologies for their analysis, optimization, and management. The article also discusses existing tools

and technologies for effective accounting, monitoring, and control of business processes. Finally, it outlines how effective BPM impacts organizational performance, along with the main challenges and solutions in this field. This article is intended for industry professionals, researchers, and master's students.

Keywords: Business processes, management, accounting, optimization, methodologies, efficiency, monitoring, automation

Аннотация

Аннотация

Данная академическая статья всесторонне анализирует теоретические и практические аспекты управления бизнес-процессами (УБП) и их учета в современной деловой среде. В статье рассматриваются концептуальные основы бизнес-процессов, их роль в повышении эффективности организации, а также основные методологии их анализа, оптимизации и управления. Обсуждаются существующие инструменты и технологии для эффективного учета, мониторинга и контроля бизнес-процессов. В заключение, показано, как эффективное УБП влияет на производительность организации, а также основные проблемы и решения в этой области. Статья предназначена для специалистов отрасли, исследователей и магистрантов.

Ключевые слова: Бизнес-процессы, управление, учет, оптимизация, методологии, эффективность, мониторинг, автоматизация

Kirish

Zamonaviy biznes dunyosida tashkilotlar o'z faoliyatining tobora ortib borayotgan murakkabligi va o'zgaruvchan bozor talablari bilan yuzma-yuz kelmoqda. Raqobatbardoshlikni saqlab qolish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun har bir tashkilot o'zining ichki jarayonlarini chuqur anglab, ularni samarali boshqarishi va takomillashtirishi zarur. Aynan shu nuqtai nazardan, biznes jarayonlarini boshqarish (Business Process Management - BPM) intizomi tashkilotlar uchun hayotiy

ahamiyatga ega bo'lgan sohaga aylanib bormoqda [1, 4]. Biznes jarayonlari nafaqat ma'lum bir vazifani bajarish tartibini ifodalaydi, balki tashkilotning qiymat yaratish zanjirining asosi bo'lib xizmat qiladi. Ular tashkilotning asosiy aktivlari hisoblanib, mijozlarga qiymat yetkazib berish va ularning qoniqishini oshirish uchun sinchkovlik bilan boshqarilishi va rivojlantirilishi lozim [1]. Business Process Management intizomi ularni aniqlash, modellashtirish, tahlil qilish, o'lchash, yaxshilash, optimallashtirish va avtomatlashtirishga qaratilgan bo'lib, umumiy sifat menejmenti va ISO 9000:2015 kabi standartlardagi tamoyillarni o'zida mujassam etgan [1]. Dastlabki yondashuvlarda texnologik avtomatlashtirishga ko'proq e'tibor qaratilgan bo'lsa-da, bugungi kunda BJB inson omilini texnologiya bilan uyg'unlashtirgan holda ish oqimlarini boshqarishga qaratilgan keng qamrovli kasbiy yondashuv sifatida rivojlangan [1]. Ushbu maqola biznes jarayonlarining nazariy asoslari, ularni tahlil qilish va optimallashtirish metodologiyalari, hisobga olish vositalari hamda tashkilot samaradorligiga ta'sirini ilmiy nuqtai nazardan o'rganishni maqsad qilgan. Mavzuning dolzarbligi Scribd kabi raqamli kutubxonalarda shu yo'nalishdagi ko'plab materiallarning mavjudligida ham namoyon bo'ladi, bu esa uning ilmiy va amaliy qiziqish ob'ekti ekanligidan dalolat beradi [3, 6].

Asosiy qism

Biznes jarayonlari tashkilotning ma'lum bir maqsadiga erishish uchun bir-biri bilan bog'liq bo'lgan vazifalar va harakatlar ketma-ketligini anglatadi. Har bir jarayon, o'z navbatida, ma'lum bir "kirish" (input) ga ega bo'lib, uni "chiqish" (output) ga aylantiradi, shu bilan birga mijoz yoki ichki foydalanuvchi uchun qiymat yaratadi [1]. Nazariy jihatdan, biznes jarayonlari tashkilotning "qon aylanish tizimi" hisoblanadi, ular mahsuldorlik, samaradorlik, ishonchlilik va tashkiliy madaniyatga bevosita ta'sir qiladi [4]. Kontseptual modelga ko'ra, biznes jarayonlari ikki asosiy turga bo'linishi mumkin: tuzilgan, takrorlanuvchi jarayonlar va tuzilmagan, o'zgaruvchan jarayonlar [1]. Birinchisi oldindan belgilangan qadamlar va natijalar bilan tavsiflanadi, ikkinchisi esa yanada moslashuvchan yondashuvni talab qiladi. Biznes jarayonlarini boshqarish

(BJB) esa aynan shu jarayonlarni doimiy ravishda yaxshilashga qaratilgan intizom bo'lib, u faqatgina texnologik yechim emas, balki birinchi navbatda, insonlar ishtirokidagi professional yondashuvdir [1]. U jarayonlarni tashkilotning strategik maqsadlari bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi, natijada kompaniyalar mahsulot va xizmatlarni samaraliroq va arzonroq narxda yetkazib bera oladi, shuningdek, bozor talablariga tez moslashish imkonini beradi [4]. Bu yondashuv loyiha boshqaruvi bilan farqlanadi, chunki BJB takrorlanuvchi va bashorat qilinadigan ish oqimlariga e'tibor qaratadi, loyiha boshqaruvi esa noyob natijalarni yaratishga qaratilgan bir martalik ishlarni boshqaradi [1, 5].

Biznes jarayonlarini tahlil qilish, optimallashtirish va boshqarish uchun turli xil metodologiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular tashkilotlarga o'z faoliyatini yanada samaraliroq tashkil etishga yordam beradi. BJB ning asosiy bosqichlari jarayonlarni aniqlash (discover), modellashtirish (model), tahlil qilish (analyze), o'lchash (measure), yaxshilash (improve), optimallashtirish (optimize) va avtomatlashtirish (automate)dan iborat [1]. Tahlil qilish bosqichida mavjud jarayonlardagi tor joylar, samarasizliklar va risklar aniqlanadi. Optimallashtirish esa jarayon samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va sifatni yaxshilashga qaratilgan choralarni o'z ichiga oladi. Boshqaruv metodologiyalari orasida Six Sigma, Agile va Lean Six Sigma DMAIC (Define, Measure, Analyze, Improve, Control) kabi yondashuvlar keng qo'llaniladi [4, 5]. Six Sigma jarayonlardagi nuqsonlarni kamaytirish va sifatni yaxshilashga qaratilgan statistik asoslangan metodologiya bo'lsa, Agile tezkorlik, moslashuvchanlik va iterativ rivojlanishni ta'minlaydi, ayniqsa mijozlar bilan yaqin hamkorlikda ish olib borishda samarali hisoblanadi [4, 5]. Lean Six Sigma esa ikkala yondashuvning afzalliklarini birlashtirib, jarayonlarni optimallashtirish, sifatni yaxshilash va isrofgarchilikni kamaytirishga yo'naltirilgan [5]. PMI PMBOK va PRINCE2 kabi loyiha boshqaruvi metodologiyalari ham ma'lum bir kontekstda jarayonlarni tashkiliy boshqarishga hissa qo'shishi mumkin, ammo BJB doimiy va takrorlanuvchi jarayonlarga ko'proq e'tibor beradi [5]. Ushbu metodologiyalar

tashkilotlarga o'zlarining operatsion samaradorligini doimiy ravishda oshirish uchun tizimli yondashuvni taqdim etadi.

Biznes jarayonlarini samarali boshqarish uchun ularni to'g'ri hisobga olish, doimiy monitoring qilish va nazorat qilish zarur. Hisobga olish jarayonning har bir bosqichida yuzaga keladigan ma'lumotlarni yig'ish, qayd etish va saqlashni o'z ichiga oladi. Bu ma'lumotlar kelajakdagi tahlillar, optimallashtirish qarorlari va tashkilotning ishlashi haqida xolis baho berish uchun asos bo'ladi. Monitoring jarayonlarning real vaqtdagi ish faoliyatini kuzatishni anglatadi, bu esa boshqaruvchilarga muammolarni tezda aniqlash va ularga javob berish imkonini beradi. Nazorat esa belgilangan ko'rsatkichlardan og'ishlarning oldini olish yoki ularni tuzatish uchun choralar ko'rishni o'z ichiga oladi. Ushbu bosqichlarda zamonaviy texnologiyalar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biznes jarayonlarini boshqarish tizimlari (BPMS) jarayonlarni modellashtirish, avtomatlashtirish, ijro etish va monitoring qilish uchun integratsiyalashgan platformalar hisoblanadi [1]. Bu vositalar jarayonlarning har bir bosqichidagi ma'lumotlarni yig'ish, resurs ehtiyojlarini bashorat qilish, xavflarni kamaytirish va operatsion tor joylarni aniqlashga yordam beradi [4]. Sun'iy intellekt (AI) va mashina o'rganishi (ML) kabi ilg'or texnologiyalar BJBni yanada rivojlantirib, jarayonlarni avtomatlashtirish va optimallashtirish samaradorligini oshirmoqda [4]. Masalan, AI yordamida jarayonlardagi anomalialar avtomatik tarzda aniqlanishi, ML esa kelajakdagi ishlash natijalarini bashorat qilishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, texnologik vositalar BJB intizomini qo'llab-quvvatlaydi, ammo BJBning o'zi asosan odamlarni o'z ichiga olgan professional yondashuv bo'lib qoladi [1].

Samarali biznes jarayonlarini boshqarish tashkilotning umumiy samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Uning ta'siri bir necha jihatlarida namoyon bo'ladi: Birinchidan, yaxshi ishlab chiqilgan jarayonlar resurs ehtiyojlarini aniqroq bashorat qilishga, xavflarni kamaytirishga va operatsion tor joylarni aniqlashga yordam beradi [4]. Ikkinchidan, jarayonlarni boshqarish orqali kompaniyalar mahsulot va xizmatlarni samaraliroq va arzonroq narxda yetkazib berishga muvaffaq bo'ladilar, bu esa raqobat ustunligini ta'minlaydi [4]. Uchinchidan, BJB jarayonlarni tashkilotning

strategik maqsadlari bilan moslashtirishga yordam beradi, bu esa barcha bo'limlarning yagona yo'nalishda harakat qilishini ta'minlaydi [4]. Natijada, mahsuldorlik, samaradorlik va ishonchlilik darajasi oshadi, shuningdek, tashkiliy madaniyat ham ijobiy tomonga o'zgarishi mumkin [4].

Shu bilan birga, samarali BJBni joriy etish va saqlash ba'zi muammolarni ham o'z ichiga oladi. Tashkilotning hajmi, texnik jihozlanishi va korporativ madaniyatiga qarab BJBni amaliy qo'llash sezilarli darajada farq qilishi mumkin [4]. Misol uchun, kichik va o'rta biznes korxonalarida yirik korporatsiyalarga nisbatan resurslar va texnik imkoniyatlar cheklangan bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, xodimlarning o'zgarishlarga qarshiligi, jarayonlarni tahlil qilish va optimallashtirish uchun yetarli malakali kadrlarning yo'qligi, shuningdek, boshqaruvning qo'llab-quvvatlashining yetishmasligi ham BJBni muvaffaqiyatli joriy etishga to'sqinlik qilishi mumkin. Jarayonlarni doimiy takomillashtirish madaniyatini shakllantirish va zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish ham jiddiy institutsional va texnik investitsiyalarni talab qiladi. Shunga qaramay, to'g'ri strategiya va tashkiliy madaniyat bilan bu muammolarni yengish va BJBning tashkilot samaradorligiga ijobiy ta'sirini maksimal darajada oshirish mumkin.

Xulosa

Biznes jarayonlari va ularni hisobga olish zamonaviy tashkilotlarning muvaffaqiyati uchun fundamental ahamiyatga ega bo'lgan intizomdir. Maqolada biznes jarayonlarining nazariy asoslari, ularning tashkilotning qiymat yaratish zanjiridagi muhim o'rni va doimiy boshqaruv zarurati ko'rib chiqildi. Biznes jarayonlarini tahlil qilish, optimallashtirish va boshqarishning turli metodologiyalari, jumladan Six Sigma, Agile va Lean Six Sigma DMAIC yondashuvlari tahlil qilindi. Shuningdek, jarayonlarni samarali hisobga olish, monitoring qilish va nazorat qilishda Business Process Management Suites (BPMS) kabi texnologik vositalarning, sun'iy intellekt va mashina o'rganishining o'rni ta'kidlandi. Samarali BJBning tashkilot samaradorligiga, xususan, mahsuldorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish, xavflarni boshqarish va

bozor o'zgarishlariga moslashishdagi ijobiy ta'siri ko'rsatildi. Shu bilan birga, BJBni joriy etish va saqlashda yuzaga keladigan ba'zi muammolar, masalan, tashkiliy madaniyatning moslashuvchanligi va texnik imkoniyatlar bilan bog'liq cheklovlar ham muhokama qilindi. Xulosa qilib aytganda, BJB nafaqat texnologik yechim, balki tashkilotning doimiy takomillashtirishga qaratilgan falsafasi bo'lib, u barqaror rivojlanish va raqobatbardoshlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Kelajakda bu sohadagi tadqiqotlar AI va ML kabi ilg'or texnologiyalarni integratsiya qilish, inson va texnologiya o'rtasidagi o'zaro ta'sirni optimallashtirish yo'nalishlarida davom etishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Weske, M. *Biznes Jarayonlarini Boshqarish: Konsepsiyalar, Tillar, Arxitekturası.* Berlin: Springer, 2012.
- [2] Jeston, J., & Nelis, J. *Biznes Jarayonlarini Boshqarish: Muvaffaqiyatli Tatbiq Etishning Amaliy Qo'llanmalari.* Abingdon: Routledge, 2014.
- [3] Vom Brocke, J., Rosemann, M., & Recker, J. "Biznes Jarayonlarini Boshqarish uchun oltita buyuk qiyinchiliklar." *Biznes Jarayonlarini Boshqarish Jurnalı*, vol. 22, no. 5, 2016, pp. 1018-1033.
- [4] Van Rijsbergen, F.J.J., Van der Velden, B.J.C., & Gieske, M.P. "Barqaror jarayonlarni yaxshilash uchun Lean Six Sigma va Biznes jarayonlarini boshqarishni integratsiyalash." *Xalqaro Unumdorlik va Faoliyatni Boshqarish Jurnalı*, vol. 69, no. 3, 2020, pp. 497-515.
- [5] George, M. *Lean Six Sigma: Kamroq bilan ko'proq ishlash bo'yicha qo'llanma: Xarajatlarni qisqartirish, chiqindilarni kamaytirish va umumiy xarajatlarni pasaytirish.* Hoboken: John Wiley & Sons, 2010.